

نقش آینده پژوهی در کاهش آسیب های فرهنگی

عباسعلی قیومی¹

فرشاد نادری نیا²

چکیده

آینده پژوهشی و کشف و خلق آینده ای بهتر مبتنی بر دانش محوری و فرهنگ سالاری است. در این باره فرهنگ و شناخت آسیب های مربوط به آن ، نقش کلیدی دارد. یکی از مسایل مهم در آسیب های فرهنگی ، گست های فرهنگی اجتماعی از قبیل گست جنسی ، سنی ، مهاجرتی و طبقاتی و ... است .

شناخت این چنین عواملی ما را در بررسی ، پیش آگاهی ، کشف و برنامه ریزی آینده یاری می دهد تا بتوا نیم با کاهش گست ها و متعاقب آن آسیب های فرهنگی اقدامات کاربردی و موثری را در برنامه ریزی و ساماندهی آینده ای بهتر به انجام رسانیم .

در این پژوهش با مطالعات اسنادی ، کتابخانه ای و روش توصیفی کیفی کوشش شده است تا ضمن دستیابی به اهداف فوق الذکر ، الگویی کاربردی ارائه گردد لذا برای رفع آسیب های فرهنگی از ده اقدام موثر آینده پژوهی استفاده شده است.

کلید واژه: آینده پژوهشی ، فرهنگ ، آسیب های فرهنگی ، گست های فرهنگی اجتماعی

1-عضو هیات علمی گروه مدیریت فرهنگی هنری - دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال
2 - عضو هیات علمی گروه مدیریت فرهنگی هنری - دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

در عرصه‌ی برنامه‌ریزی فرهنگی یا مهندسی فرهنگی که در واقع یکی از شاخه‌های علوم انسانی و اجتماعی به شمار می‌آید، پیش‌بینی شرایط آینده موضوع مهمی است. اما موضوع مهم‌تر لزوم تغییر رویکرد از پیش‌بینی به آینده‌نگاری است و هم‌اینک فرایند مطالعات فرهنگی به نوبه‌ی خود نیازمند مهندسی مجدد جهت استفاده از رویکرد آینده‌نگاری به جای پیش‌بینی است. چه بسا بسیاری از مسایل و مشکلات فرهنگی امروز به دلیل اتکا به پیش‌بینی و عدم جامع‌نگری در مورد تاثیر پیشرفت‌های فرهنگی بر حل مشکلات جامعه، برنامه‌های توسعه‌ی فرهنگی را در مرحله عمل با دشواری رو به رو ساخته است. بر این پایه افزون بر معرفی آینده‌نگاری و آینده‌پژوهی فرهنگی، کسب آمادگی برای پذیرش روانی بازاندیشی در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی موجود جهت جلوگیری از بسیاری از آسیب‌های فرهنگی عصر کنونی پیش‌نیاز بهره‌برداری موثر از آینده‌نگاری در انجام مطالعات فرهنگی خواهد بود.

فرهنگ

فرهنگ اهمیتی محوری در تمامی عرصه‌های زندگی بشر دارد و بدون در نظر گرفتن آن نمی‌توان فهم و برداشت درستی از مسایل روزجهان داشت. همه امور به نحوی به فرهنگ مرتبط شده است و فرهنگ بزرگترین نیاز جامعه بشری و عامل اصلی پویایی، نشاط و تداوم حیات جوامع و روح همبستگی و تداوم حیات معنوی و وجدان عمومی یک ملت، قوم و سرزمین است. (صالحی امیری، 1386، 7)

ادواربرنت تیلور فرهنگ یا تمدن را مجموعه‌ای پیچیده از دانشها، هنرها، باورها، دین، اخلاقیات، قانون، حقوق آداب و رسوم دیگری است و توانایی‌هایی که انسان بعنوان عضوی از جامعه دارد؛ می‌داند. ماتئو آرنولد آن را جستجو و بررسی کمال و تنها پادزهر مسمویت جامعه صنعتی و نیرویی که ارزش‌های انسانی را حفظ می‌کند و تعالی می‌بخشد؛ می‌شناسد.

و ریموند ویلیامز در تعریفی جامع‌تر، فرهنگ را چنین تعریف می‌کند: فرهنگ شامل شیوه‌های زندگی، ارزشها و هنجارهایی است که در میان گروهی از مردم مشترک است و همچنین شامل اعمال و فعالیت‌های آن‌ها و محصولات این فعالیت هاست که جنبه‌های فکری، اخلاقی و هنری دارند.

اولسون ابعاد فرهنگ را شامل: باور (چیست؟)، ارزش (چه باید باشد؟) هنجار (چه انجام شود؟) و تکنولوژی (چگونه انجام شود؟) می‌داند.

همچنین ویژگی‌های فرهنگ از نظر هرسکوتیس، عبارتند از:

1. فرهنگ عام ولی خاص است.
2. فرهنگ متغیری ولی ثابت است.
3. پذیرش فرهنگ اجباری ولی اختیاری است.

بنابراین باید دانست که فرهنگ جوامع در معرض تغییر و تحول است و مانند موجودی زنده و پویا، بیمار می‌شود آسیب می‌بیند، رشد می‌کند و تکامل می‌یابد و دائماً هرچند که بسیار محسوس دستخوش تغییرات است و تحولات می‌شود و این تغییر و تحول قابل مدیریت، برنامه‌ریزی و هدایت و کنترل است.

برنامه ریزی فرهنگی عبارتند از :

« تلاش آگاهانه برای تغییر نگرش ها ، اعتقادات ، آداب و رسوم ، ارزش ها و هنجاری های نسبتاً پایدار و با دوام جامعه ، مطابق خواست و الگوی ذهنی برنامه ریزی » (صالحی امیری، 1387 ، 87)
دیدگاههای نظری موجود در خصوص برنامه ریزی و سیاست گذاری فرهنگی و نقد آن ها :

دو دیدگاه نظری متفاوت در این باره وجود دارد :

1- رویکرد مخالف با سیاستگذاری و برنامه ریزی در عرصه فرهنگ که در این رویکرد به آزادی انتخاب فرد و تنوع فرهنگی ، خلاقیت فرهنگی و تغییر فرهنگی توجه ویژه ای وجود دارد . مانند آنچه که در اکثر کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی پی گیری می شود .
شاید بتوان این دیدگاه را دیدگاه فرهنگ لیبرالیسم نامید که در آن اندیشه فرد مستقل و امیال و خواسته های ویژه او بدون لحاظ محدودیت ها و الزامات بیرونی در مرکز آن جای می گیرد .
اما به هر روی باید دانست که فرد تحت تاثیر پیرامون خود شکل می گیرد و رشد می کند و طاهر یا نهران فرهنگ که برآمده از زندگی جمعی افراد در جامعه است تحت اثر و نفوذ قدرت های قالب فکری و الگوی نظر و عمل جامعه قرار می گیرند که گاهی نام برنامه ریزی می گیرد و گاهی همان عمل و مشابه آن را با نام های دیگر و اشارات فریبنده با روش نامحسوس پی گیری می نماید .
به قول حافظ :

« در این چمن مکنم سرزنش به خودرویی چنانکه پرورشم می دهند می رویم »

2- دیدگاهی که سیاستگذاری فرهنگی را یک ضرورت می داند :

این دیدگاه برنامه ریزی و سیاستگذاری فرهنگی را امری میسر و شدنی و همچنین آن را الزامی و اجتناب ناپذیر می داند . این دیدگاه برنامه ریزی و مدیریت فرهنگی را تهدیدی برای آزادی های فردی می داند و یا به هر روی آن را گریز ناپذیر بر می شمرد .
بنابراین و با لحاظ ضرورت و اهمیت فرهنگ و مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی ، یکی از مهمترین مسایل ، شناخت آسیب های فرهنگی و عوامل موثر بر آن و چگونگی بهبود و ارتقای آن برای ترسیم آینده ای زیبا و متعالی است .
(صالحی امیری ، 1387 ، 91-89)

الگوی سیاستگذاری فرهنگی :

این الگوها به سه دسته قابل تقسیم هستند :

- 1- یکسان سازی فرهنگی : برای یگانه سازی فرهنگی (اگر ممکن باشد) مستلزم خشونت مادی و معنوی بسیار است.
- 2- تکثیرگرایی فرهنگی : در پلورالیسم یکنوع نسبی گرایی فرهنگی حاکم است که در عمل با مشکلات و تبعات بسیاری توأم است و با خطراتی چون عدم هماهنگی و انجام و تجزیه و سیستم وفاق اجتماعی روبروست . همچنین معیارها و ملاک های تعالی مشخص نیست .
- 3- وحدت در تکثر فرهنگی : این الگو تکثر خرده فرهنگها ؛ در چارچوب نمادی مشترک را پی گیر است .
(صالحی امیری ، 1387 ، 100 - 96)

آسیب شناسی

آسیب شناسی، شناخت پدیده ای بیماری زا و بدان آفرین در بستر حیات اجتماعی انسان هاست. از این رو پدیده های آسیب زا، آفاتی هستند که روند تکاملی و بالندگی جامعه را با اختلال و چالش هایی چند روبرو می سازند. آسیب های فرهنگی اجتماعی بسیار متنوع و متعدد هستند.

اصلاح آسیب شناسی فرهنگی به بررسی آفات و آسیب هایی می پردازد که رنگ و لعاب فرهنگی دارند و عناصر تشکیل دهنده و سازنده عادات، رفتار و کنشهای اجتماعی را تحت تاثیر خود قرار می دهد. از آن جایی که اگر جلوی این آسیب ها گرفته نشود آن ها رفته رفته در فرهنگ اصیل جامعه نفوذ می کنند بازشناسی آن ها مهم است.

آسیب شناسی اجتماعی مفهوم جدیدی است که از علوم زیستی به عاریت گرفته شده است و مبتنی بر تشابهی است که دانشمندان بین بیماری های عضوی و انحرافات اجتماعی قائل می شوند. در واقع با شکل گیری و رشد جامعه شناسی در قرن نوزدهم، بهره گیری از علوم مختلف برای بیان فرآیندهای اجتماعی معمول شد و در نتیجه بسیاری از اصطلاحات رایج در علوم دیگر چون زیست شناسی، علوم پزشکی و زمین شناسی در جامعه شناسی نیز به کار گرفته شد که از آن جمله کلمه آسیب شناسی *Pathology* را می توان نام برد. این واژه از ریشه یونانی *patho* = *path* به معنی رنج، محنت، احساسات و غضب و *logy* به معنای شناخت و دانش ترکیب یافته است. بنابراین *Pathology* به معنای ناخوشی شناسی، مرض شناسی، علم تشخیص امراض، مطالعه عوارض و علایم غیرعادی به کار می رود. (آریانپور کاشانی، ج 4 ص 3821)

آسیب شناسی در اصطلاح علوم طبیعی عبارت است از شناخت ریشه بی نظمی ها در ارگانیسم انسانی. بنابراین در مشابهت کالبد انسانی با کالبد جامعه، اصطلاح آسیب شناسی اجتماعی *social Pathology* برای مطالعه و ریشه یابی بی نظمی های اجتماعی و انحرافات اجتماعی به کار می رود.

آینده پژوهی

«آینده پژوهی»، به منزله علم و هنر کشف آینده و مهارت شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا است. آینده برای ادیان، کشورها، فرهنگها، ملتها، نهادها و حتی افراد بشر با اهمیت بوده و تأثیر به سزایی در اتخاذ خط مشی ها و سیاست گذاریها دارد. آینده «ثروت نرم» است؛ لذا هر جامعه، سازمان و نهادی که خواستار تحولات بنیادی است، ضرورتاً باید با استفاده از روشهای مختلف آینده به کشف ناشناختهها و جهان آینده بپردازد. به خصوص اینکه آینده جهان - براساس پیش بینیهای فراوان - مبتنی بر دانش محوری و فرهنگ سالاری است. در واقع جهان در حال گذر از عصر صنعت و تولید محوری، به سوی عصر اطلاعات و دانایی و دانش محوری است و جامعه جهانی، جامعه فرهنگی خواهد بود. بر این اساس نیروی فکری و انسانی کارآمد در جامعه آینده، نیرویی است که از عهده تولید دانش و بسط فرهنگ و تبدیل آن به نوآوری بیاید.

در برنامههای آینده پژوهی اهداف گوناگونی در نظر گرفته شده است. این اهداف را می توان در قالب سه موضوع اصلی تقسیم بندی کرد:

1. ساختن اطلاعات و دانشهایی در جهت کمک به روند تصمیم گیری؛ ارائه اطلاعات و آگاهی ها، بر جمع آوری و تحلیل دادههایی در زمینههایی چون روندهای جامعه و تاریخ، شرایط آینده موارد بحرانی و... تمرکز دارد. شناسایی فرصت های مختلف و موقعیت های نو ظهور که بیشترین فایده را به همراه دارند و نیز معرفی چالش ها و خطرات احتمالی و چاره اندیشی برای مقابله با آنها (دوراندیشی و حزم) از دیگر اهداف آینده پژوهی است.

2 زمینه سازی و ایجاد مدل‌های واقعی یا ذهنی مبتنی بر آینده پژوهی؛ در این هدف، بیشتر به ارائه الگوها و مدل‌هایی پرداخته می‌شود که در پردازش اطلاعات و دانش‌ها و تصمیم گیری‌ها نقش ایفا می‌کند. از این منظر، سعی بر آن است که راه‌های جدید و وسیع‌تر اندیشیدن باعث می‌شود که مردم بهتر برای آینده آماده شوند و اراده‌های واقعی برای تغییر آینده شکل بگیرد.

3. تشکیل یک چشم انداز گروهی برای آینده و دستیابی به وفاق عمومی؛ در اینجا به نحوه بهره‌وری از اطلاعات و آگاهی‌ها متمرکز شده و اهمیت خروجی‌ها و برونده‌های آینده پژوهی را آشکار می‌سازد. اهمیت این مطلب در همسو شدن همه نهادهای تأثیرگذار در جهت رسیدن به یک هدف مشترک می‌باشد. بر اساس این اهداف، می‌توان شاهد شکل گیری انواع آینده شناسی‌ها و آینده‌نگاری‌ها بود و رویکردهای مختلفی را شناسایی کرد.

تعاریف کلیدی در آینده پژوهی

«آینده شناسی» (گمانه‌زنی در خصوص روندهای آینده با تکیه بر بهترین دانسته‌ها و معرفت‌های زمینه‌ای)؛ «آینده پیمایی» (به معنای بسط تحولات گذشته به آینده، با استفاده از برخی فرصت‌های خاص برای تداوم یا تغییر روندها)؛ «آینده‌نگری» (به معنای محاسبه یا پیش‌گویی برخی از رویدادها یا شرایط آتی)؛ «تحلیل اکتشافی مبتنی بر چشم‌انداز» (به معنای ترسیم و تصویر آینده‌های محتمل در پرتو علیت‌های گذشته و تعامل میان مقاصد طرف‌های ذی‌نفع)؛ «پیش‌بینی» (به معنای ارزشیابی یک روند، با درجه‌ای از اطمینان در طول یک دوره خاص)؛ «برآورد» (به معنای تجزیه و تحلیل موقعیت‌ها، روندها، احتمالات و ممکنات آتی کنش‌ها در موقعیت‌های خاص و مشخص) و... منظرهای مختلفی از آینده را فراروی ما قرار می‌دهد.

آسیب شناسی فرهنگی

آسیب شناسی در زمینه فرهنگی اصولاً به مطالعه و بررسی دقیق عوامل زمینه ساز، پدید آورنده و یا ثبات بخش فرهنگی و آفت‌ها و آسیب‌های موجود در آن می‌پردازد (بابایی، 1384: 116).

به عبارتی آسیب شناسی فرهنگی به بررسی آفات و آسیب‌هایی می‌پردازد که رنگ و لعاب فرهنگی دارند و عناصر شکل دهنده و سازنده عادات، رفتارها و کنش‌های رایج افراد یک جامعه را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند (رهنمایی، شماره 32: 4).

فرهنگ عبارت است از شیوه انتخاب شده برای کیفیت زندگی که با گذشت زمان و مساعدت عوامل محیطی و پدیده‌های روانی و رویدادهای نافذ در حیات یک جامعه بوجود می‌آید (جعفری، 136: 234).

فرهنگ مجموعه‌ی دانش‌ها، نگرش‌ها، منش‌ها، ارزش‌های یک ملت است که دارای ویژگی‌های: هویت‌دهی، مصونیت‌آوری، هم‌پویایی و هم‌پایایی، ایجادکننده فطرت ثانوی و تأثیرپذیری می‌باشد (ماندگار، شماره دهم: 81).

گسست های فرهنگی اجتماعی موثر در بروز آسیب های فرهنگی

1- گسست جنسیتی :

این گسست را می توان در روابط بسیار متناقض و پیچیده زنان و مردان در جامعه کنونی ما مشاهده کرد . آنچه در سه دهه اخیر به ویژه در سالهای پس از انقلاب در ایران رخ داده است، گویای تغییراتی اساسی در موقعیت زنان در کشور ماست . زنان ایرانی به رغم بسیاری از الزامات محیطی، به صورت کاملا محسوسی مشارکت اجتماعی خود را در تعداد قابل ملاحظه ای از زمینه ها افزایش داده و در حال حاضر حضوری چشم گیر و موثر در جامعه ایرانی دارند (فکوهی ، 1385 : شماره 53).

امروزه بسیاری از زنان محدود شدن در حوزه خانگی و تقسیم کار جنسیتی را قبول ندارند . مسأله تحصیلات دختران در ذهن کلیه کنشگران ایرانی نه تنها حل شده بلکه فضیلت محسوب می شود. اشتغال زنان اکنون امری است قابل قبول و نسبتا جا افتاده. با این حال هنوز در خانواده ایرانی ، در بازار کار و در رشته های تحصیلی، تفکیک هایی وجود دارد که مبنای جنسیتی دارند. این تفکیک ها مانع از آن می شود که زنان در دستیابی به فرصت ها و امتیاز های اجتماعی با مردان در موقعیتی کاملا یکسان قرار گیرند (فکوهی، 1385: روزنامه سرمایه).

2- گسست سنی یا نسلی :

به دلیل رشد سریع جمعیتی و فراوانی قشر جوان جمعیت، در موقعیتی که رشد اقتصادی جامعه امکان جذب این جمعیت جوان را ندارد، موقعیت آسیب شناختی خاصی به وجود آمده است که باید آن را اصطلاحا نوعی فرایند فقر زدگی و پرولتاریزه شدن قشر جوان، در برابر انحصار و انباشت امتیازات در دست گروه نسبتا کوچک « میان سالان » دانست. بخش اعظم جوانان کنونی، حاصل فرایند پرزایی دوران ابتدای انقلاب در ایران هستند . این گروه امروز به مرحله ورود به بازار کار رسیده اند و این در حالی است که توان ایجاد فرصت های شغلی در ابعاد چینی عظیم (چیزی در حد یک میلیون فرصت شغلی در سال با هزینه ای برابر 15 هزار دلار برای هر فرصت شغلی یقینا تزریق سرمایه ای معادل 15 میلیارد دلار در سال) تقریبا در حد نا ممکن است . گسست مزبور تنها به دلیل اختلاف در امتیازات مادی (شغل، مسکن، رفاه...) به وجود نیامده، بلکه همچنین حاصل فاصله گرفتن شدید و افسار گسیخته ای است که میان نظام های ارزشی و سبک های زندگی جوانان با نسل های پیش از خود ایجاد شده است؛ فاصله ای که به نوعی عدم تفاهم و ناهمزمانی خطرناک بدل شده است بنابراین خطری که ما را تهدید می کند، همراه شدن یک فرآیند شکاف نسلی در سطح ارزشی - رفتاری با فرآیند فقرزدگی جوانان (فکوهی ، 1385: شماره 53).

3- گسست مهاجرتی :

به دلیل وجود یک دیاسپورای گسترده و پراکنده در جهان و در عین حال بسیار وابسته به فرهنگ اصلی و رفت و آمدها و تبادلات گسترده این گروه با مردم و فرهنگ منشا، ما موقعیتی خاص را در این زمینه تجربه می کنیم (صالحی امیری، 1385: 262).

4- گسست طبقاتی :

به دلیل فاصله گرفتن هرچه بیشتر اقشار فقیر و ثروتمند و تضعیف طبقه ی متوسط به طور عام و در عین حال تقویت تحرک اجتماعی که ظاهرا تصور ایجاد یک طبقه ی متوسط را به وجود می آورد ، مشکلات متعددی در جامعه ما به وجود آورده است . (اشتایگر والد، 1987).

5- گسست روستا- شهری :

این گسست عمدتاً به دلیل افزایش شدید حجم، جمعیت و تعداد شهرهای بزرگ و فشار بر روستاها در جهت شهری شدن شتاب زده‌ی آنها اتفاق افتاده است که می‌توان آن را با عنوان پدیده روستازدگی روستاها تعریف کرد. (محکی، 1385: وبلاگ).

6- گسست حوزه عمومی و خصوصی:

در حقیقت هر چند که تربیت در سایه رشد توانمندی‌های آدمی در تفکر انتقادی و شناخت خویشتن، تحقق می‌پذیرد. مع‌هذا، رشد فردی، تنها هدف تربیت نیست. تعلیم و تربیت زمانی معنای واقعی خویش را درمی‌یابد که افراد از طریق تربیت اجتماعی، قادر باشند در جامعه، نقش شهروندی خویش را به عهده بگیرند و مجهز به خرد اجتماعی گردند. (محمد رضا نیستانی، 1384: وبلاگ).

7- گسست دو سطح محلی (قومی) و ملی:

نوزایی‌های متناقض در هر دو زمینه، راه را برای تنش‌ها باز می‌گذارد. در این زمینه باید توجه داشت که از یک سو انسجام دولت‌های ملی نیاز به گروهی از جهان‌شمولی‌ها ملی متکی بر زبان، فرهنگ و عناصر شخصیتی ملی دارد و از سوی دیگر در کشوری همچون ایران که به نوعی از موزاییک قومی - زبانی و فرهنگی تشکیل شده است، دستیابی به چنین وحدتی بی‌شک باید از طریق احترام گذاشتن به هویت‌های محلی انجام بگیرد (فکوهی، 1385: شماره 53).

طبعا در جامعه قومی که انسجام و یکپارچگی آن در سایه همزیستی اقوام مختلف حاصل می‌شود، محتوا و شکل سیاست‌های قومی نمی‌بایست در تعارض با اصل انسجام جامعه (ملی) قرار بگیرد (چلبی، 1376: 8).

8- گسست دو سطح ملی و جهانی و از کار افتادن همسازی‌ها در سطوح منطقه‌ای و جهانی:

این امر با توجه به ورود جامعه ما به فرآیند گسترده‌ی تغییرات اجتماعی (انقلاب) و همچنین گذار جامعه از یک جنگ طولانی مدت تحمیلی با پی‌آمد های دراز مدت آن، تا اندازه زیادی ناگزیر می‌نماید. فرآیند های پسا انقلابی عموماً دوره‌های تاریخی دراز مدتی هستند که در طی آن، جامعه و لایه‌ها و اقشار گوناگون آن بارها و بارها با مشکلات هویتی، ارزشی و ناهمسازی‌ها و عدم انطباق‌های ناشی از سرعت تغییرات روبرو می‌شوند و این روند‌ها طبعا نمی‌توانند در محیط پیرامونی به مثابه امری مثبت تلقی شوند، زیرا علاوه بر خطر سرایت، به هر روی ایجاد امواج تنش و بحران می‌کنند که برای این محیط و حتی برای کل جهان می‌توانند دارای هزینه‌های غیر قابل تحمل باشد. در این شرایط، واکنش محیطی نیز به سرعت با افزایش فشارهایی بروز می‌کند که می‌توانند کار را به چرخه‌ها و دوره‌های باطلی بکشانند که جامعه را تا مدت‌ها از بازگشت به موقعیت ثبات و آرامش باز دارند. آنچه در این میان (همچون سایر موارد) اهمیت دارد، تاکید بر عقل سلیم و استفاده از تمام ابزارهایی است که بتوانند تنش‌زدایی را به اصل و اساس سیاست‌های تعاملی با جهان بدل کنند، اما تا زمانی که متوجه پیچیدگی‌های فرآیندها و تداخل و وابستگی متقابل آن‌ها در سطوح جهانی و ظرفیتی که برای ورود به این تعامل مورد نیاز است نشویم و تا زمانی که نپذیریم تقریباً هیچگونه دخالت و تاثیر گذاری بر این سیستم جز از طریق مشارکت فعال و به دور از تنش در آن ممکن نیست، به هیچ رو نخواهیم توانست از تنش‌های ناشی از این عدم درک‌رهایی بیابیم و به صورت فزاینده‌ای ناچار به تحمل فشارهای جدید بر جامعه خود خواهیم بود (فکوهی، 1385: شماره 53).

اقدامات موثر و کاربردی آینده پژوهی فرهنگی جهت کاهش گسست ها و آسیب های فرهنگی

اقدام 1: شناخت وضعیت موجود

در این مرحله گسست های فرهنگی اجتماعی موجود که موجب آسیب های فرهنگی می گردد شناسایی شده و ابعاد، مولفه ها و شاخص ها از یکطرف و عوامل موثر در این آسیبها و ایجاد شکاف ها مشخص و تبیین می گردند.

اقدام 2: شناسایی مسائل کلیدی

در این مرحله بر پایه ی برون داد اطلاعات شناخت وضعیت موجود، مسایل کلیدی گسست ها و آسیب ها در تمام زمینه ها استخراج شده و نقاط قوت و ضعف در ارتباط با مسایل کلیدی مورد بحث قرار می گیرد. شاید مسایل کلیدی فرهنگی تنها به مشکلات فرهنگی یک جامعه یا یک منطقه ی مورد برنامه ریزی مربوط نباشد بلکه توانمندی ها و نقاط قوت قطعی و احتمالی یک منطقه را نیز در بر بگیرد.

اقدام 3: آینده نگاری فرهنگی

آینده نگاری یکی از اصلی ترین مراحل فرایند برنامه ریزی به شیوه ی جدید است که ضرورتاً باید بعد از شناخت وضع موجود و تعیین مسایل کلیدی به آن پرداخته شود. در این مرحله، آینده نگاری تحولات فرهنگی جهانی و ملی با چارچوب مسایل کلیدی منطقه ی تحت برنامه ریزی مورد بحث و بررسی قرار می گیرد. بنابراین یکی از اقدامات اصلی در این زمینه باید شناسایی گسست های معرفی شده در سطح داخلی و بین الملل و تاثیر آن در ایجاد آسیب های فرهنگی باشد.

اقدام 4: ترسیم چشم انداز فرهنگی و تعیین حوزه های هدف

در این اقدام افزون بر تعریف افق برنامه ریزی فرهنگی، اهداف آرمانی برنامه ریزی فرهنگی برای منطقه ی مورد مطالعه متناسب با ویژگی ها و توانمندی ها مشخص می شود و حوزه های هدف نیز در افق آینده به شکل مشخص تبیین می شود. برون دادهای اقدام های اول تا سوم شامل شناخت، مسایل کلیدی و آینده نگاری، درون داد یا ورودی خام اقدام ترسیم چشم انداز فرهنگی و تعیین حوزه های هدف هستند. ترسیم آینده مطلوب فرهنگی نقطه ی گسست اندیشه ی برنامه ریزی دربارهی گذشته و حال منطقه ی در دست برنامه ریزی است و از این مرحله به بعد اندیشه ی برنامه ریزان مبتنی بر ساختن آینده خواهد بود. در ترسیم چشم انداز فرهنگی، سه سطح آینده های ممکن، باور کردنی و محتمل مورد ارزیابی قرار گیرد.

آینده های ممکن: شامل تمامی وضعیت های ممکن است که می تواند در آینده محقق شود این طیف از آینده ها مجموعه ای از تصویرهایی هستند که انسان برای آینده در نظر دارد و عمدتاً تخیلی و حاصل تصویرپردازی ذهن بشر است. این آینده ها معمولاً فراتر از سطح دانش و فناوری بشر امروزی هستند.

آینده های باور کردنی: شامل آن دسته از آینده هایی است که براساس دانش فعلی بشر امکان ظهور آن ها در آینده وجود دارد و برخلاف آینده های ممکن که متناقض با اصول و دانش فعلی بشر هستند، این آینده ها منطبق بر این اصول هستند. آینده های باور کردنی زیر مجموعه ای از آینده های ممکن هستند.

آینده های محتمل: به آن دسته از آینده هایی اشاره دارد که احتمالاً تحقق می یابند. این آینده ها زیرمجموعه ای از آینده های باور کردنی هستند.

اقدام 5: تهیه ی سبد سناریوهای فرهنگی

در این مرحله سناریوهای لازم جهت رفع گسست های موجب آسیب ها تهیه می شود و نتیجه ی نهایی سناریو نویسی ترسیم نقشه ای درست از آینده نیست، بلکه هدف آن اصلاح و بهبود نظام مند تصمیم سازی ها در حوزه های هدف

مربوط به آینده‌ی فرهنگ است. در سناریونویسی برای آینده، ترکیبی از آینده‌های ممکن، محتمل و باورکردنی به عنوان آینده‌ی مطلوب ترسیم می‌شود و جهت رسیدن به آن آینده سناریوهای مختلف تدوین می‌شود که سبب سناریوهای متناقض، متناسب، متفاوت و متشابه را تشکیل می‌دهد.

اقدام 6: گزینش سناریوی مطلوب

از میان انبوه سناریوهای گردآوری شده در اقدام پنجم، باید سناریوهای مناسب که متناسب با آینده‌ی مطلوب فرهنگی طراحی شده باشد، انتخاب شده و تاثیرگذاری دگرگونی‌های دانش و فناوری بر انعطاف‌پذیری سناریوهای منتخب مورد ارزیابی دوباره قرار می‌گیرد به نحوی که بتواند برنامه‌ها و استراتژی‌هایی را ارائه نماید که این راهبردها و اجرای آنها منجر به رفع گسست‌ها و آسیب‌های فرهنگی می‌گردد.

اقدام 7: هدف‌گذاری کیفی و کمی

این مرحله مختص تدوین راهبردهای کلان فرهنگی برای پوشش اجرایی سناریوی مطلوب است. در این اقدام غیر از اهداف کلان کیفی، اهداف کلان کمی نیز جهت تبیین دقیق مسیر برنامه‌ریزی فرهنگی جهت رفع آسیب‌ها تعریف می‌شود.

اقدام 8: سیاستگذاری فرهنگی

در این مرحله راهها و روشهای اجرایی شدن سناریوی بهینه جهت رسیدن به آینده مطلوب سیاستگذاری می‌شود و بصورت کاملاً اجرایی و عملیاتی، چگونگی دست یافتن به هدف‌های کمی و کیفی ترسیم می‌شود.

اقدام 9: تدوین برنامه‌های اجرایی

برنامه‌ها مجموعه‌ای از پروژه‌ها و راهکارهای فرهنگی و اجتماعی هستند که نقش پیشران فرهنگی را ایفا می‌کنند. این برنامه‌ها ضمن در بر داشتن زمان (کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت) به ترتیب اولویت اجرا تهیه و تدوین می‌شوند تا بتوانند با توجه به آسیب‌های موجود اقدامات لازم را بعمل آورند.

اقدام 10: اجرا و پایش فرایند

این اقدام در واقع نمود عینیت یافتن تلاش‌های انجام شده در اقدامات قبل بوده و لازم است تمامی پیش زمینه‌های لازم جهت اجرا در نظر گرفته شوند. در این اقدام به غیر از مسایل مربوط به اجرا، همزمان دگرگونی‌های محیط رصد شده و تغییرات لازم در مراحل گوناگون برنامه‌ریزی فرهنگی داده می‌شود.

اقدام 11: بازخورد

این مرحله در واقع شامل ارزیابی روند انجام کار و برون دادهای مثبت یا منفی آن است. برون دادهای مثبت یا منفی می‌تواند تاثیر مهمی بر اصلاح فرایند آسیب شناسی فرهنگی، موانع و مشکلات و یا احتمالاً کاستی‌های فرایند داشته باشد.

جمع بندی و نتیجه گیری

با لحاظ اهمیت فرهنگ و مسایل فرهنگی به ویژه در جهان امروز؛ آینده از آن کسانی است که با درک و شناخت درست فرهنگ خود بتواند با مدیریت و برنامه ریزی شایسته فرهنگی حتی الامکان از آسیب‌های فرهنگی در امان بمانند و الگوی مطلوب فرهنگی را برای تعالی پیشنهاد دهند و راه رسیدن از وضع موجود به مطلوب را معلوم نمایند.

با استفاده از آینده پژوهی، با شناخت وضع موجود و شناسایی مسایل کلیدی آن متوجه می شویم که مهم ترین آسیب های فرهنگی منبعث از گسست هایی است که در حوزه فرهنگی اجتماعی رخ داده است. با در نظر گرفتن تحولات ملی و جهانی در این خصوص می توانیم آینده نگاری فرهنگی انجام دهیم. پس از آن لازم است آینده های ممکن، باور کردنی و محتمل را بررسی و با استفاده از ترکیبی از آنها سناریوهای مختلف و فرهنگی را تهیه نمود. سپس از این میان، سناریوی مطلوب را که بتواند به رفع گسست های فرهنگی و متعاقباً کاهش آسیب های فرهنگی کمک کند، برگزید.

طبیعتاً چنین سناریویی برنامه ها و توصیه هایی برای بهبود وضعیت و رفع مسایل مورد نظر ارائه خواهد داد. بنابراین با هدف گذاری درست برنامه های استراتژیک و عملیاتی مشخص و اجرا خواهند شد. نتیجه کار نیز با بازخورد و پایش های فرآیندی، اصلاح می شود. به این ترتیب می توان امید داشت که مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی با آینده نگری بتواند در جهت رفع گسست و آسیب های فرهنگی و بهبود و تعالی وضعیت فرهنگی جامعه برنامه و اقدامی در خور را به انجام رساند.

فهرست منابع فارسی

- آریانپور کاشانی، فرهنگ کامل انگلیسی فارسی، ج 4
- اشتایگر والد، روبرت: مطالعاتی در باره دیالکتیک، مترجم واهیک کشیک زاده، انتشارات پال روگن اشتاین، 1987، کلن آلمان.
- المحمدی، الری شهری، محمد: «میزان الحکمه»، مکتب الاعلام الاسلامی، الطبعة الرابعة، قم، 1371.
- بابائی طلائی، محمد باقر (1342)، مبانی استراتژی فرهنگی از دیدگاه علی (ع)، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ، 1384.
- بنت، ویلیام جی: «شاخص های فرهنگی در ایالات متحده آمریکا در پایان قرن بیستم»، ترجمه فاطمه فراهانی، چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1381.
- پهلوان، چنگیز (1378)، فرهنگ شناسی، تهران، پیام امروز، 1378
- ترنر، جان اتان، اچ: «کاربرد و مفاهیم جامعه شناسی»، ترجمه: محمد فولادی و عزیزالله بختیاری، قم، انتشارات موسسه جعفری، محمد تقی، فرهنگ پیرو و فرهنگ پیشرو، 1373، ص 16.
- چلبی، مسعود: هویت های قومی و رابطه آن با هویت جامعه ملی در ایران، وزارت کشور، دفتر امور اجتماعی، 1367.
- حاجیلری، عبدالرضا: «کنکاشی در تغییر ارزش ها پس از پیروزی انقلاب اسلامی»، انتشارات فرهنگ و معارف، 1380.
- حجازی، علیرضا، آینده پژوهی فرهنگی، مدیر وب سایت کشف آینده www.futuresdiscovery.com
- رهگذر، امید: «تقدیس ابتدال»، پرتو، 1382/10/8.
- روزبهانی، احمد: «نهدام شبکه اغفال اینترنتی»، صدای عدالت، 1381/12/12.
- رهنمائی، سید احمد، آسیب شناسی فرهنگی، نشریه معرفت، شماره 32، ص 4
- سرشار، محمدرضا: «نقد و بررسی یوف کور»، کیهان، 1381/12/27.
- ستوده، هدایت الله: «مقدمه ای بر جامعه شناسی وسائل ارتباط جمعی»، سازمان نشر فرهنگ انسانی، 1355.
- شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، «نمای آگینه»، انتشارات سفیر صبح، 1379.
- صالحی امیری، سید رضا: «مدیریت منازعات قومی در ایران»، مرکز تحقیقات استراتژیک، تهران، 1385.
- صالحی امیری، سید رضا: «مفاهیم و نظریه های فرهنگی» چاپ ققنوس -1378

- صالحی امیری، سید رضا: «*مبانی سیاستگذاری و برنامه ریزی فرهنگی*»، مرکز تحقیقات استراتژیک، تهران، 1387.
- صدیقی، مرضیه: «*نگاهی به روند جهانی شدن جنبش زنان*»، کتاب نقد، ش 12، پائیز 1378.
- علی اصغر محکی، *وبلاگ شخصی*، 1385. www.drmahak.com
- غفاری فر، حسن: فصلنامه کتاب زنان/ شماره 22، *واکاوی آسیب های فرهنگی علیه زنان*، 1382.
- فاضلی، نعمت الله: *یادداشت های یک مردم نگار*، 1385. www.nfazeli.blogfa.com
- فکوهی، ناصر، *آسیب شناسی فرهنگی جامعه ما*، دانشیار و مدیر گروه انسان شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، رئیس انجمن انسان شناسی ایران. www.nashrieh-nameh.com
- فولادآملی، محمدرضا: «*کشف و انهدام شبکه بین المللی اینترنتی فساد*»، کیهان، 1381/12/3.
- قائم مقامی، فرحت: «*مقدمه ای بر جامعه شناسی وسائل ارتباط جمعی*»، سازمان نشر فرهنگ انسانی، تهران، 1355.
- کوهی، ناصر، *روزنامه سرمایه*، مقاله شماره 185-187، 1385. <http://ma.meinss.net>
- ماندگار، محمد مهدی، *فرهنگ سازی در نهج البلاغه*، علوم سیاسی، سال سوم، شماره دهم، ص 81.
- محسنیان راد، مهدی: «*انقلاب، مطبوعات و ارزش ها*»، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، 1375.
- مطهری، مرتضی: «*مسئله حجاب*»، دفتر انتشارات اسلامی، (قم)، 1359.
- نیک گوهر، عبدالحسین: «*مبانی جامعه شناسی*»، انتشارات رایزن، 1369.
- نیستانی، محمدرضا: *ابطحی و چمبر مار سیاست*، هفدهمین یادداشت وب بر نقد محمد علی ابطحی، 1384. <http://naghdwebnevesht.persianblog.com>
- نیستانی، محمدرضا: *ابطحی و چمبر مار سیاست*، شانزدهمین یادداشت وب بر نقد محمد علی ابطحی، 1384. <http://naghdwebnevesht.persianblog.com>
- ولش، پاتریشیا: «*روانشناسی اینترنت*»، ترجمه بهنام اوحدی، اشارات نقش خورشید، 1382.

Archive